

ряда тактичних задач, що виникають перед слідчим у час організації розслідування, висунення слідствених версій і проведення окремих слідствених (розшукових) дій.

Summary

Use of opportunities criminalistic diagnostics is important not only for the solution of diagnostic problems arising in activity of an expert or a specialist with the purpose of research of various objects, but also for solution of some tactical problems arising before the inspector during the organization of investigation, raising investigatory versions and carrying out of separate investigatory (search) actions.

УДК 343.985

**В.К. Весельський, канд. юрид. наук,
професор, начальник кафедри**

Національна академія внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ДОПУСТИМОСТІ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ

У статті розглядаються окремі тактичні прийоми та критерії їх допустимості. Виділяються основні (законність, науковість, моральність) та додаткові критерії допустимості, обумовлені вимогами нового кримінального процесуального законодавства України, існуючою практикою правозастосування.

Теорія і практика слідчої діяльності постійно породжує нові тактичні прийоми, обумовлені потребами практики і новими можливостями науки та техніки, що розвиваються. Актуальність досліджень у вказаному напрямі обумовлюється й набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом (далі — КПК) України від 13 квітня 2012 року [1], що змінив порядок кримінального провадження, орієнтований на дотримання високих європейських стандартів. Однак, не всі прийоми і засоби, що народжуються на практиці, пропонуються наукою, є безперечними, підлягають безумовному використанню у діяльності з розслідування злочинів. Тому постійно ведуться суперечки про правомірність і допустимість практичного використання різних засобів і прийомів у слідчій діяльності. Дискутуючих умовно можна розділити на дві групи: прихильники чистоти процесуальної форми і ті, хто турбується про вдосконалення засобів і прийомів слідчої діяльності.

Вважаємо, що кожний прийом, засіб процесуальної діяльності повинен оцінюватися не тільки з позиції прямого припису закону, але з урахуванням можливих особливостей їх реалізації.

З позиції питання, що розглядається, установки і заборони закону слід поділити на дві групи:

а) безальтернативної вказівки, наприклад, “забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність” (ч. 2 ст. 11 КПК України);

б) допускаючих винятки у загальному порядку, наприклад, мова йде про недоторканність житла: “не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом” (ст. 13 КПК України), таємницю спілкування: “втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети” (ч. 2 ст. 14 КПК України) тощо.

У таких випадках закон, як правило, говорить: “забороняється за виключенням...” або “... крім таких випадків”. При цьому виняток формулюється за двома основними варіантами:

а) чітко визначеним, наприклад, “допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому — понад вісім годин на день” (ч. 2 ст. 224 КПК України);

б) не конкретизованим зовсім або частково, наприклад, у ч. 2 ст. 11 КПК України, крім конкретно вказаних заборонених форм поведінки — катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, закон забороняє “примушувати до дій, що принижують її гідність”.

Оскільки одним з головних завдань криміналістики є регламентація порядку (організаційного і тактичного) дій там, де закон не передбачив або недостатньо конкретизував процедуру проведення слідчих (розшукових) дій, особливового значення набувають критерії правомірності й допустимості рекомендованих засобів і прийомів. Зокрема, мова йде про дотримання критеріїв допустимості тактичних прийомів.

Вчені у своїх роботах розглядали різні критерії допустимості тактичних прийомів. Ґрунтовні напрацювання зустрічаємо у роботах В.П. Бахіна, І.Є. Биховського, Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка, В.О. Коновалової,

В.С. Кузьмічова, В.Г. Лукашевича, В.О. Образцова, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та інших науковців.

Створені ними класифікації безумовно заслуговують на увагу. Але при цьому виникає питання щодо правомірності застосування конкретних тактичних прийомів — багато з них досить невизначені й не дозволяють безперечно стверджувати, що правомірно, а що недопустимо.

Як було зазначено, при проведенні розслідування будь-яка дія і будь-яка отримана інформація одночасно захищає права, інтереси одних осіб і зачіпає права, інтереси інших. Відповідно, і законодавець, і практик, і вчений, вирішуючи кожне питання, повинні це враховувати і відповідно визначатись, чому віддати перевагу в даному конкретному випадку.

Як відзначає В.С. Кузьмічов, оцінка кожного засобу і прийому повинна визначатися ступенем його відповідності природі, сутності і меті слідчої діяльності, а не бажанням активізувати її або захистити від уявно неприпустимих [2, с. 40].

Тактичний прийом є однією з основних категорій криміналістичної тактики, однак вчені по-різному тлумачать його поняття.

О.М. Васильєв вказував, що тактичний прийом — це рекомендація, розроблена на основі спеціальних наук, а також узагальнення слідчої практики для застосування у розслідуванні [3, с. 4].

На думку В.Ю. Шепітька, тактичний прийом — це спосіб здійснення процесуальної дії, направлений на досягнення її конкретного завдання, заснований на психологічному механізмі її реалізації, що є найбільш раціональним і ефективним у певних ситуаціях [4, с. 23].

Питання допустимості тактичних прийомів теж є одним із дискусійних у науковій літературі та практичній діяльності.

При цьому нормами, що визначають загальні принципи допустимості застосування тактичних прийомів, є, по-перше, норми, що виражають вимоги повноти, всебічності, об'єктивності, швидкості і активності розслідування; по-друге, норми, що забезпечують права громадян, дотримання яких при розслідуванні гарантується законом; по-третє, норми, що вказують на межі доказування як фактичні межі застосування криміналістичних прийомів [4, с. 24–25].

Аналіз праць з криміналістики свідчить, що існує багато класифікацій тактичних прийомів. Наприклад, залежно від змісту та призначення тактичні прийоми поділяються на:

1) пізнавальні (спрямовані на встановлення обставин розслідуваної події шляхом виявлення і дослідження криміналістичної ін-

формації); управлінські (спрямовані на здійснення ефективної взаємодії із залученими до діяльності з розслідування злочину особами); організаційно-технічні (забезпечують оптимальні зовнішні умови і необхідні організаційно-технічні засоби діяльності);

2) з точки зору послідовності вирішуваних тактичних завдань вони поділяються на: початкові (вихідні), спрямовані на виявлення, фіксацію, вилучення джерел криміналістичної інформації; проміжні (спрямовані на встановлення фактів, що підлягають доказуванню чи формування відповідних висновків: наприклад, встановлення особи потерпілого, ідентифікація викраденого майна, доказування алібі підозрюваного); кінцеві, спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, які забезпечують прийняття підсумкових процесуальних рішень.

3) за видом слідчих (розшукових) дій: тактичні прийоми огляду місця події (аналіз окремих слідів на місці події, моделювання події, що відбулась, зіставлення модельованої події та реальної картини місця події, аналіз ознак знищення слідів та ін.); тактичні прийоми допиту (постановка різних видів запитань, пред'явлення речових та письмових доказів, оголошення показань окремих осіб, переконання у необхідності надання допомоги органам розслідування та ін.); тактичні прийоми слідчого експерименту (постановка уточнюючих, доповнюючих чи контрольних запитань, аналіз відповідей особи, показання якої перевіряються; зіставлення показань, отриманих на допиті, із реальною обстановкою місця події; кількаразове проведення дослідів при слідчому експерименті); тактичні прийоми інших слідчих (розшукових) дій;

5) за діапазоном використання: тактичні прийоми, що використовуються при проведенні однієї слідчої (розшукової) дії (допит на місці події, використання словесної розвідки при обшуку); тактичні прийоми, що використовуються у кількох слідчих (розшукових) діях (постановка тих чи інших запитань, використання типових алгоритмів аналізу слідів);

6) за об'єктом спрямованості: тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину (постановка контрольних запитань, пред'явлення фотознімків, висновків експерта тощо); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища (аналіз слідів, предметів та їх ознак, використання уявної реконструкції елементів події);

7) за характером інформації: тактичні прийоми, що ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на сторонню тему, роз'яснення значення щирого каяття); тактичні прийоми, що ґрунтуються на матеріалізований

інформації (демонстрація речових доказів, іншої наочної інформації); тактичні прийоми, що ґрунтуються на логіко-розумовій інформації (аналіз окремих слідів чи предметів, моделювання події, що відбулася) [5, с. 80–82].

Все розмаїття тактичних прийомів може застосовуватися лише за умови чіткого та неухильного дотримання критеріїв їх допустимості.

Головним при визначенні допустимості тактичних прийомів є дотримання законності. Принцип законності виражає вимогу безумовної і суворої відповідності прийомів і засобів діяльності, тактики їх застосування букві і духу закону, оскільки, для досягнення завдань кримінального судочинства — захисту і відновлення порушених прав — можуть використовуватися лише передбачені законом засоби та прийоми у встановленому законом порядку. Законність виступає всеосяжним принципом і, за своїм змістом та характером, є специфічним явищем, яке пов'язане із забезпеченням відповідності конкретних дій закону та з неухильним виконанням його вимог всіма учасниками суспільних відносин [2, с. 108].

Вбачається необхідним, крім основних і достатніх загальних критеріїв допустимості — законність, науковість, моральність, визначити більш конкретні критерії або умови допустимості.

До них можуть бути віднесені такі:

- а) відсутність в інформації, що видається, неправдивих даних;
- б) недопустимість тиску — в особи, стосовно якої здійснюється прийом, завжди повинна бути можливість добровільного вибору варіанту реагування на повідомлену інформацію;
- в) не повинна приховуватися інформація, ознайомлення з якою є законодавчо встановленим правом особи;
- г) прогноз і виключення використання тактичних прийомів, що можуть дати серйозні негативні наслідки для учасників кримінального процесу (розлад здоров'я, спонукання до аморальних і протизаконних дій та ін.);
- д) оцінка того, яким соціальним цінностям віддається перевага у разі реалізації прийому і міри допустимого обмеження прав інших осіб;
- е) отримана в результаті здійснення тактичного прийому інформація (свідомість, реакція поінформованості) не розглядається як докази і вимагає обов'язкового підтвердження іншими даними.

Уточнення і розвиток вказаних критеріїв дозволить, на наш погляд, зняти основну частину суперечок про допустимість тактичних при-

йомів і створити умови для забезпечення законності при їх реалізації на практиці.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України”: чинне законодавство з 19 лист. 2012 р.: офіц. текст. — К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. — 382 с. — (Кодекси України).
2. Кузьмічов В.С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: [монографія] / В.С. Кузьмічов, Ю.М. Черноус. — К.: Нічлава, 2005. — 446 с.
3. Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий / А.Н. Васильев . — М.: Юрид. лит-ра, 1981. — 112 с.
4. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: [монография] / В.Ю. Шепитько. — Х.: Гриф, 2002. — 349 с.
5. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів: курс лекцій / [В.К. Весельський, А.В. Іщенко, В.С. Кузьмічов, Д.Б. Сергеева, Ю.М. Черноус]. — К.: ХмЦНП, 2011. — 178 с.

Резюме

В статье рассматриваются отдельные тактические приемы и критерии их допустимости. Выделяются основные (законность, научность, нравственность) и дополнительные критерии допустимости, обусловленные требованиями нового уголовного процессуального законодательства Украины, существующей правоприменительной практикой.

Summary

The article discusses the meaning tactics and criteria for their admissibility. Highlights the major (legal, scientific, moral) and the additional criteria of acceptability due to the requirements of the new criminal procedural legislation of Ukraine, the existing practice of law.

УДК 343.985

**О.М. Моїсєєв, докт. юрид. наук,
професор, провідн. наук. співробітник**

Донецький НДІ судових експертиз

А.Г. Маланчук, здобувач кафедри

Донецький національний університет

ДОПИТ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ЯК ПРОЦЕС ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Статтю присвячено дослідженню особливостей проведення допиту в режимі відеоконференції як процесу інформаційної взаємодії через призму кібернетичної науки. У статті містяться теоретичні положення, сформульовані в результаті комплексного аналізу наукових досліджень із проблем визначення